

Дарко БАКИЋ*

ПОГРАНИЧНИ ЦРНОГОРСКО-ОСМАНСКИ СУКОБИ У ЗЕТИ И КОД МОЈКОВЦА 1912. ГОДИНЕ

ABSTRACT: *The border incident in Zeta began in the early morning hours of July 17, 1912, when the Turks, for no reason, wounded two Montenegrin subjects. This resulted in six-hour conflicts that killed nine and injured five Montenegrins. Turkish losses amounted to three dead and four wounded soldiers.*

Soon after the events in Zeta, a Montenegrin-Ottoman border conflict in Mojkovac occurred. After Turkish soldiers, by firing from the Pržište tower, had killed one and wounded several peasants, the Montenegrin army intervened. In the conflicts that took place on August 2 and 3, Montenegrins set fire to the tower in Prziste, but also some other towers in its vicinity. In these struggles, 33 Ottoman soldiers were killed. On the Montenegrin side, 15 soldiers were killed and 19 soldiers were wounded.

KEY WORDS: *Montenegro, Osman Empire, conflict, Zeta, Mojkovac, commission, Big Forces, First Balkans War*

УВОД

Период мира између Црне Горе и Османског царства, који је наступио после Берлинског конгреса, без обзира на искушења кроз која су двије земље пролазиле у вријеме плавско-гусињске кризе (1878-1880)¹,

* Аутор је доктор историјских наука, запослен у Министарству економије Црне Горе.

¹ Ова криза, која је отворена услед Портиних опструкција у погледу извршавања Берлинског уговора и њене обавезе да Плав и Гусиње преда Црној Гори, окончана је тако што је умјесто ових градова Црној Гори додијељен Улцињ. У току кризе Цариград се користио Албанском лигом, организацијом насталом са циљем стварања албанске територијалне аутономије у оквиру Османског царства, која је имала да обухвати и плавско-гусињску област, на начин што је подстицала на пружање отпора Црној

побуна православног становништва у Доњим Васојевићима (1898)² и Затарју (1905. и 1906)³, као и устанка Албанаца у Малесији (1911)⁴, трајао је све до Првог балканског рата.⁵

За разлику од Малисорског устанка према коме јекраљ Никола имао активан однос, у смислу да је подстрекивао Албанце на побуну против Турака, то није био случај поводом буне у Доњим Васојевићима и Затарју, што је било у складу са генералним политичким курсом, којег је Црна Гора заузела у односу на Османско царство од Берлинског конгреса до Првог балканског рата.⁶ Наиме, период мира, који је наступио после Берлинског конгреса, црногорски владар желио је да искористи за развитак сопствене државе и њену припрему за коначно разрачунавање са Отоманском империјом, до којег је требало да дође у оквиру заједничке акције балканских држава. Зато је Цетиње, чекајући моменат да државе Балкана (Србија,

Гори да успостави власт на тој територији. (Ј. Вукић, *Плавско-гусињска афера и ослобођење Улциња 1880. год.*, Сарајево, 1929; Б. Храбак, *Призренска албанска лига: 1878–1881*, Београд, 1998, с. 15, 65; Ђ. Борозан, *Велика Албанија – поријекло, идеје, пракса*, с. 24; П. Бартл, *Албанци: од средњег века до данас*, Београд, 2001, с. 94–97; A. Buda, K. Frasheri, S. Pollo, J. Alibali, N. Plasari, *Historia e popullit Shqiptar (II)*, Tiranë, 1969, s. 153–166)

² Више о томе: Р.П. Губеринић, *Буне у Васојевићима: (Васојевићи-живот, обичаји, буне и ратови, документа и коментари)*, Београд, 1996; Ђ. Пејовић, *Политика Црне Горе у Затарју и Горњем Полимљу 1878–1912*, Титоград, с. 103–114.

³ Више о томе: Ђ. Пејовић, *н.д.*, с. 88–99; В. Кнежевић, *Племя Шаранци*, Подгорица, 2010, с. 131–134.

⁴ Више о томе: Ђ. Nikprelević, *Ustanak u Malesiji 1911. godine*, Podgorica, 2001; Р. Драгићевић, *Малисорске буне 1910 и 1911 године*, Записи, књ XXIV, св 1–6, Цетиње, 1940, 144–159, 202–222, 274–289; М.Б. Рашовић, *Племя Кучи*, Београд, 1963, с. 242–258)

⁵ Доњи Васојевићи, Затарје и Сјеверна Албанија били су погранични дјелови Османског царства, које је Црна Гора сматрала својим интересним сферама.

⁶ Разлог за одступање од уобичајене политике коју је црногорски владар водио према свом великом сусједу у погледу Малисорског устанка био је у његовој жељи да већ увелико припремани устанак Малисора не добије општеалбански национални карактер, што би у случају повољног развоја ситуације за устанике дало реалну могућност да се цијела ствар заврши успостављањем албанске аутономије у оквиру Османског царства. У том случају шансе краља Николе да загосподари Сјеверном Албанијом и Скадром као њеним средиштем биле би значајно умањене, јер би се насупрот тој његовој тежњи нашао уједињени и ојачани албански етнички корпус, који би свакако тежио успостављању своје националне државе. Осим тога, аутономна Албанија омогућила би Аустро-Угарској и Италији да тамо учврсте свој утицај, што би свакако била велика сметња црногорским претензијама на ту територију. Зато је црногорски суверен иницирао да устаници започну борбе раније него што је то било планирано, надајући се да у условима ратног стања ствари могу попримити такав ток, који би му омогућио да овлада жељеном територијом. Међутим, након што су силом оружја Турци угушили устанак, постало је сасвим јасно да циљеви краља Николе неће бити остварени.

Грчка, Бугарска и Црна Гора) постигну коначан договор о офанзивном дјеловању против османске државе, настојало да избјегне компликације у односима са Цариградом.

На исти начин Цетиње је поступало и у случајевима непосредних црногорско-османских пограничних сукоба, који су се десили у Зети и код Мојковца 1912. године. Ови сукоби наговјештавали су скоро започињање великог балканског окршаја, који је започео управо објавом рата Црне Горе Османском царству, октобра исте године:

Инцидент у Зети

Погранични сукоб у Зети догодио се 4/17. јула 1912. године. Борбе, које су се водиле потезу од Ничевице до карауле на Ђуриоцу, почеле су око седам сати ујутру и трајале су до један сат послеподне.⁷

Сукоб су изазвали османски кордони (њих 4-5), заједно са мухаџеримом Уском Ахметовим из Рогама. Они су поменутог дана ранили црногорске поданике из Балабана, Велишу Митровог Пеличића и Јова Ђуковог Мирановића, „на ливади Рама Команина, на путу у близини границе“, када су ови (негдје између шест и седам сати изјутра), пошли у луг, са намјером да на Поповом Ублу, намјестима званим „Мурвице“ и „Ћукачу“, беру штуре.⁸

Иако рањени, Пеличић и Мирановић пуцали су у нападаче, али је „кордон утолико умакао пут куле на Ђурић“.⁹

Чувши пукнаву, неколико Зећана, који су у близини косили, потрчали су рањенима у помоћ.¹⁰ Остали Црногорци углавном су се упутили пут Ђурића и Трапезуље, гдје је дошло до препуцавања са Турцима, док су они који су касније кренули (њих 10-12) ишли од Гошића, поред куће Марића, да би се зауставили на Старом Вигњу, у рупи Булића, на удаљености 100-200 метара од границе.¹¹ На њих су одмах отворили ватру османски војници, који су се налазили „у кући и око куће Ма-

⁷ ДАЦГ, МИД, 1912, ф. 204, док. 1502/2, МИД (Посланство Цариград-ПЦ), 1912, ф. 24, док. 134/3; *Глас Црногорца*, бр. 29, Цетиње, 7/20. јул 1912.

⁸ Мирановић је био рањен у ногу, а Пеличић у руку. (ДАЦГ, МИД, 1912, ф. 204, док. 1502/2; МИД (ПЦ), 1912, ф. 24, док. 134/3); *Глас Црногорца*, бр. 29, Цетиње, 7/20. јул 1912; М. Шћекић, *Инциденти на црногорско-османској граници (1908-1912)*, Архивски записи, бр. 1, Цетиње, 2001, с. 163.

⁹ ДАЦГ, МИД, 1912, ф. 204, док. 1502/2, МИД (ПЦ), 1912, ф. 24, док. 134/3.

¹⁰ ДАЦГ, МИД, 1912, ф. 204, док. 1513/1, МИД (ПЦ), 1912, ф. 24, док. 134/5; М. Шћекић, *н.р.*, с. 163; *Глас Црногорца*, бр. 29, 7/20. јул 1912.

¹¹ ДАЦГ, МИД, 1912, ф. 204, док. 1502/2, МИД (ПЦ), 1912, ф. 24, док. 134/3.

рића“, опасане авлијом.¹² Један дио Турака заузео је положаје од Старога Вигња до Ћурића. Османске снаге имале су 300-400 војника (низама и башибозука).¹³

Зећани су углавном били без оружја и муниције, а они Црногорци који су се налазили на потезу од Ћурића до Трапезуље задуго нијесу знали за своје другове који су били на Старом Вигњу, удаљени од њих око 1.000 метара. Како су били изложени јакој пушчаној ватри, ових 10-12 Зећана са Старог Вигња нијесу се могли повући, те су „са малим бројем фишека“ прихватили борбу прса у прса са далеко бројнијим турским снагама.¹⁴

Вршилац дужности капетана, потпоручник Мараш, стигао је у 9 часова и 30 минута на Трапезуљу, гдје је затекао „заступника команданта Баталеона п-поручника В. Драгишића и п-поручника Неша Поповића, и Калуђеровића и код њих неколико војника“. ¹⁵ Мараш је наредио да Црногорци прекину са пуцањем, „те да се одмах враћу натраг“. ¹⁶ Налазећи се „под турском ватром“ црногорски војници завршили су повлачење око један сат послјеподне, чиме је сукоб у Зети окончан.¹⁷

Наредног дана, бригадир Блажо Бошковић¹⁸ и османски вицеkonzул у Подгорици Нафилијан ефендија, изашли су на мјесто сукоба како би утврдили чињенично стање.¹⁹ Пишући о томе Цетињу, у извјештају од 6/19. јула, бригадир Бошковић каже: „Овдашњи вицеkonzул био је јуче 5.т.м. са мном у Зету, ђе је лично видио неке од погинулих3 како су посјечени по лицу. Даље смо пошли према турској караули Ничевици, која се налази сјеверно од Матагужа, а сакоје су низами убили нашег пограничног стражара, Николу Рашова Марковића, из Пипера, далеко у нашу границу преко 500 метара. Одакле смо пошли на звано мјесто Стари Вигањ, јужно од куће Марића и села Матагужа, ђе су турци у нашој граници убили 4војника далеко од границе 300 ако не и више корака, и исте испресијецали по лицу, а друга 4војника погинула налазили су се још на даљем растојању од границе у простору између Старог Вигња и

¹² ДАЦГ, МИД, 1912, ф. 204, док. 1513/1, МИД (ПЦ), 1912, ф. 24, док. 134/5.

¹³ ДАЦГ, МИД, 1912, ф. 204, док. 1502/2, МИД (ПЦ), 1912, ф. 24, док. 134/3; *Глас Црногорца*, бр. 29, 7/20. јул 1912.

¹⁴ Исто.

¹⁵ ДАЦГ, МИД, 1912, ф. 204, док. 1502/2, МИД (ПЦ), 1912, ф. 24, док. 134/3.

¹⁶ Исто.

¹⁷ Исто.

¹⁸ Бошковић је у то вријеме обављао дужност управитеља Зетске области са сједиштем у Подгорици. (ДАЦГ, МИД, 1912, ф. 204, док. 1502/2, МИД (ПЦ), 1912, ф. 24, док. 134/3)

¹⁹ ДАЦГ, МИД, 1912, ф. 204, док. 1513/1, МИД (ПЦ), 1912, ф. 24, док. 134/5; *Глас Црногорца*, бр. 29, 7/20. јул 1912; I. Radosavović, *Međunarodnipoložaj Crne Gore u XIX vijeku*, Beograd, 1960, s. 121.

куће Марића. Турски конзул, а тако и погранични турски старјешина, официр Алил ефендија, који је код нас дошаона Стари Вигањ, признали су горње наводе“.²⁰

Даље Бошковић пише да османски вицеkonzул није хтио да иде до Поповог Убла, гдје је сукоб започео, говорећи да није добио такво наређење. При томе, он наглашава да је Алил ефендија рекао да је немиле догађаје изазвао Уско Аметов, који је турским кордонима рекао: „Виђите, она два Црногорца оће да нас гађу“, након чега је услиједила пучњава на Пеличића и Мирановића.²¹

У Бошковићевом извјештају, написаном поводом његовог изласка на терен, заједно са вицеkonzулом Нафилијаном ефендијом, није било ријечи о броју погинулих Турака у боју, као ни о рањенима са обје стране. Подаци о томе дати су у телеграму којег је потпоручник Мараш упутио Бошковићу на дан сукоба. У њему Мараш пише да му је командир Лазовић рекао да је на Старом Вигњу погинуло 9, а рањено 5 Црногораца, те да је чуо да суна османској страни „погинула тројица од којих је један чауш а четворица се ранили“.²² Наравно, бригадир Бошковић је о овоме обавијестио Цетиње.²³

Опажа се да тврђење о деветоро погинулих Зећана на Старом Вигњу није у потпуној сагласности са чињеницама до којих су дошли Блажо Бошковић и османски вицеkonzул. Они су, као што је већ речено, установили да је тамо страдало осам Црногораца, а да је сјеверно од Маџуга погинуо црногорски погранични стражар Марковић, што би свакако требало да одговара чињеничном стању ствари.²⁴

Из досада наведеног произилази и то да је, уколико је податак о пет рањених Црногораца који је изнио командир Лазовић тачан, на Старом Вигњу морало бити најмање 13 Зећана, а не 10-12, како је то наведено у телеграму потпоручника Мараша.

Догађаји у Зети изазвали су у Црној Гори „тешко узрујано и огорчено стање, а кад Владе одлучне кораке, који хтједоше довести до судбоносних догађаја, да краљ Никола не посредова својим урођеним дипломатским тактом и жељом за одржавањем мира са Турцима“, пише тадашњи предсједник црногорске владе Митар Мартиновић у свом дјелу *Ратне године 1912-1916*.²⁵

²⁰ ДАЦГ, МИД, 1912, ф. 204, док. 1513/1, МИД (ПЦ), 1912, ф. док. 134/5.

²¹ Исто.

²² ДАЦГ, МИД, 1912, ф. 204, док. 1502/2, МИД (ПЦ), 1912, ф. 24, док. 134/3.

²³ ДАЦГ, МИД, 1912, ф. 204, док. 1502/2, МИД (ПЦ), 1912, ф. 24, док. 134/3.

²⁴ Ваља рећи да је у првом телеграму којег је бригадир Бошковић добио поводом окршаја у Зети, писало да је са црногорске стране погинуло 8, а рањено 5 људи, при чему није прецизирано на ком су мјесту Црногорци страдали. (Исто)

²⁵ Упоредо са функцијом предсједника владе, Мартиновић је обављао и дужности ми-

Цијела ствар завршила се оштрим протестовањем Цетиња код османске владе преко дипломатског представника у Цариграду Петра Пламенца. Племенац је добио инструкције да захтијева од Порте да казни кривце за сукоб у Зети и да предузме мјере како би престали инциденти на црногорско-османској граници.²⁶

Пишући о расположењу чланова владе поводом оваквог окончања афере у Зети, Мартиновић каже: „Моји другови у влади били су толико огорчени за овај крвави догађај, да су ми правили прекорне промједбе и захтијевали од мене енергичније држање и снажнији отпор према помирљивости и опрезности краља Николе. Кад сам својим друговима у кабинету дао довољно увјерења, да овај сукоб у Зети неће бити потоњи, него ће се, колико је било предвиђати на поступке младотурака око црногорских граница, низати један за другим, и то тежи од тежега, те да ће тактичнога и опрезног краља Николу стегнути таквим обручем, из којег се неће моћи другачије ослободити, већ ратом са Турском, моји су се другови умирили“.²⁷

С обзиром на то да Црна Гора у вријеме зетске афере није имала склопљен споразум о заједничком наступу против Османског царства ни са једном од балканских држава, опрезност црногорског владара била је потпуно оправдана.²⁸ У таквим околностима инцидент у Зети није се могао искористити за предузимање било каквих мјера које би могле довести до преурањеног избијања ратних сукоба на Балкану. Тим прије што су се предвиђања Мартиновића о извјесности нових пограничних сукоба са Турцима, који ће послужити Црној Гори као повод за отпочињање рата са Османским царством, показала сасвим исправним.

нистра војног и заступника министра иностраних дјела. (М. Мартиновић, *Ратне године: 1912-1916*, Београд, 1996, с. 15; *Глас Црногорца*, бр. 24, 6/19. Јун 1912, бр 18, 25. април/7. јун 1913)

²⁶ МИД (ПЦ), 1912, ф. 24, док. 140/1.

²⁷ М. Мартиновић, *н.д.*, с. 15.

²⁸ Балкански савез склопљен је на основу међусобних уговора балканских држава. Најприје је 13. марта 1912 године постигнут споразум између Србије и Бугарске, који се састојао од Уговора о пријатељству и савезу и Тајног додатка. Двије државе склопиле су и Војну конвенцију, коју је српска страна потписала 12. маја у Београду, а бугарска почетком јуна у Софији. До постизања грчко-бугарског споразума дошло је 29. маја, а Војна конвенција ових држава закључена је 5. октобра. Црна Гора и Бугарска су у септембру постигле усмени споразум о заједничкој војној акцији против Османског царства. Напосљетку, 6. октобра, Политичку и Војну конвенцију потписале су Србија и Црна Гора (ратификовани примјерци конвенција размијењени су почетком новембра), чиме је окончано склапање Балканског савеза. (Б. Перовић, М. Лах, А. Ђонлагић, Б. Гледовић, М. Ђуришић, Б. Ратковић, Б. Давидовић, С. Катић, *Први балкански рат 1912–1913: Операције српске војске*, књ.1, Београд, 1959, с. 106, 113 122, 123, 125, 126 128)

Погранични сукоб код Мојковца

Убрзо након сукоба у Зети дошло је до много јачег црногорско-османског пограничног окршаја. Разлог томе био је тај што су Турци ометали црногорске поданике да раде на својим имањима, тако што су на њих отварали пушчану ватру. О томе је средином јула црногорском министру војном стигао телеграм, у коме секаже: „Команда Колашинске бригаде изјешћује ову команду према извјешћу заступника команданта Пољског баталионапоручника Савића Мишњића да су турски кордони и бијели Турци посјели са јаком снагом од Таре па до Бјелогривца, и да што им је у домету не даду радити, а наше су ливаде под откосима, Тврди поток, Пржишта и неки дио лазова има већ пет дана.“²⁹

Црногорска влада је у писму од 17/30. јула обавијестила отправника послова Црне Горе у Османском царству Петра Пламенца о цијелој ствари. Притом му је саопштила да су „назад десетак дана“ учињени кораци код османског посланика на Цетињу Алфреда Рустена, како би овај „дао предузети мјере“ да црногорски поданици „могу мирно и без узнемиравања уживати своја права“.³⁰ Након тога се у писму каже: „Наши су хтјели пошто пото да данас још отпочну кошење својих ливада близу границе, али смо то забранили и оставили до сјутра, како бисмо дали времена турским властима, на основу новог посредовања код легације, да предузму мјере за миран рад наших“.³¹ Потом се Мартиновићуупућују инструкције да му „и ово послужи“ да каже на Порти колико се црногорска влада труди да се „и поред изазивања“ избјегну непријатности на граници.³²

Иако су са османске стране стизала увјеравања да црногорски држављани могу сасвим слободнокористити своја имања у близини границе, њихови животи су и даље били угрожени.³³

Након што суједном приликом турски војници, пуцајући са карауле Пржиште, убили једног, а ранили неколико сељака, који су купили покошено сијено, интервенисала је црногорска војска. Црногорци су 20. јула/2. августа запалили караулу и ликвидирали 33 граничара који су се тамо налазили.³⁴ Сјутрадан је башибозук из околних села, снаге до 2000

²⁹ ДАЦГ, МИД, 1912, ф. 204, док. 1560/ 3; МИД (ПЦ), 1912, ф. 24 док. 145/1.

³⁰ МИД (ПЦ), 1912, ф. 24, док. 145/1; И. Радосавовић, *н.д.*, с. 121.

³¹ МИД (ПЦ), 1912, ф. 24, док. 145/1.

³² Исто.

³³ М. Мартиновић, *н.*, с. 15.

³⁴ Напад на караулу извршиле су чете пољског батаљона Колашинске бригаде. (Н. Ракочевић, *Стање на црногорско-турској граници уочи балканског рата (1908-1912)*, Историјски записи, књ. XIX, св. 3-4, Титоград, 1962, с. 509)

бораца, напао црногорске положаје код села Бјелојевића, али је био разбијен од јединица Колашинске бригаде. Осим куле на Пржиштима, црногорска војска је запалила и друге куле које су се налазиле у близини. Црногорски губици у овим окршајима износили су 15 мртвих и 19 рањених војника.³⁵

На вијест о избијању сукоба црногорска влада ангажовала је бригадира Јанка Вукотића да успостави ред на граници. Он је такође добио задатак да преговара са османским властима, као и да спречи евентуални продор Турака на територију Црне Горе.

Вукотић је 21. јула/3. августа стигао у Колашин, апотом је дошао на граничну линију у село Подбишће. Истог дана, по Вукотићевој наредби, јединице Колашинске бригаде, које су биле прешле на турско земљиште, вратиле су се на црногорску територију.³⁶

Како би се испитали сви аспекти везани за овај сукоб, формирана је мјешовита црногорско-турска комисија. Црногорски чланови комисије били су бригадир Јанко Вукотић, обласни управитељ у Колашину Јоко Јовићевић и погранични комесар у Андријевици Гавро Протић. Са османске стране у комисији су били берански кајмакан Илија Поповић и погранични комесар Рашид Акиб-паша.³⁷

Комисија је 31. јула/13. августа 1912. године саставила записник, којим је установљено „да се крш природни на косу Божића и шанац на Пржишта налазе на црногорско земљиште, да су куле Амбарина, Пржиште и Побрђе запаљене од црногорске војске“, те да је „ван овог правца запаљена и кула на мосту“.³⁸

У записник је такође унесено да су повод овим дешавањима били „узрок под кулу пржишта и кршу у косу Божићу“.³⁹

Поред овога, записником је потврђен црногорско-османски споразум од 12/25. јуна 1911. године,⁴⁰ на основу којег је формирана неутрална зона и према којем су турски војници имали право да се слободно крећу по земљишту иза куле на Пржиштима, иако је оно припадало Црној Гори.⁴¹ При томе ни једној страни није било

³⁵ Исто, с. 509, 510.

³⁶ Н. Ракочевић, *н.д.*, с. 509, 510.

³⁷ Илија Поповић, који је завршио правни факултет у Солуну и активно учествовао у Младотурској револуцији, био је једини Србин кога су османске власти поставиле за кајмакана у Новопазарском санџаку. (Н. Ракочевић, *н.д.*, с. 510)

³⁸ ДАЦГ, МИД, ф. 204/а, 1912, док. 1693/5; МИД (ПЦ), 1912, ф. 24, док. 152/1.

³⁹ Исто.

⁴⁰ У записнику комисије погрешно је стајало да је овај споразум постигнут 12/25. јула 1911. године, што се уочава из оригиналног текста документа. (ДАЦГ, МИД, 1911, ф. 194, док. 1814/3)

⁴¹ Неутрална зона формирана је због тога што се између црногорске и османске стране није могло доћи до договора око граничне линије југоисточно од куле на Пржишти-

дозвољено да на односном земљишту прави шанчеве.⁴²

Када су црногорски чланови комисије мислили да је постигнут договор, те да је још само преостало да се записник потпише, Турци су наједном парафирање споразума условили тиме да црногорска страна призна да секараула на Пржиштима налази на турској територији. Како црногорски представници у комисији нијесу имали овлашћење да тако нешто учине, затражили су од своје владе инструкције за даље поступање. Са Цетиња им је стигао одговор „да учине све могуће да дођу до чистине како ће се тачно све околности утврдити“.⁴³

Након ових инструкција, на Цетиње је са границе стигла депеша слjedeће садржине: „Као што Вам је јављено јучер телеграфично и преко телефона, турска Комисија не оће да потише, да су шанчеви под кулу на Пржишта и у косу Божића на црногорско земљиште, све дотле док ми не потпишемо да је кула на Пржишта на турско земљиште. Турска комисија оће овако да речемо: да су два поменута шанца узрок свим садањим догађајима и да се стави у дужност другој комисији пограничној тј. која ће граничну линију уређивати на чије су земљишту и ако буду на земљишту црногорском да буду за овај догађај крива Турска, а ако не но на турско, да буде крив за садањи догађај Црна Гора. Ми нијесмо могли горње потписати без Ваше дозволе уосталом не можемо се добро сложити ни за то ко је при почео пуцати. Што се тиче неутралне зоне, бар како говоре, готови су то учинити само ћемо им и то предложити, да у ту неутралну зону не може нико оружан уљећи нити икаква утврђења градити. Данас смо цео дан били у заједници радећи и испитујући и надамо се, да ћемо сјутра до подне бити готови, ако дозволите да се потпишемо на њихов горе наведени предлог“.⁴⁴

У тексту депеше уочавају се одређене нејасноће. Најприје се износи ултимативан став османских чланова комисије, који не пристају да потпишу да се поменути шанчеви налазе на црногорском земљишту, уколико се црногорска страна не сагласи са тим да се караула на Пр-

ма. Стога је одлучено да се између спорних дјелова граничне трасе одреди територија, „коју не смије нико уживати док не дође комисија мјеродавна да то ријеш“ (ДАЦГ, МИД, 1911, ф. 194, док. 1814/3, МИД, ф. 204/а, 1912, док. 1693/5, МИД (ПЦ), 1912, ф. 24, док. 152/1)

⁴² ДАЦГ, МИД, ф. 204/а, 1912, док. 1693/5; МИД (ПЦ), 1912, ф. 24, док. 152/1.

Након што је поменути споразум склопљен, Турци су срушили шанац који се налазио испод куле на Пржиштима, а који је од ње био удаљен око 150 метара у правцу југозапада, али су га у априлу 1912. године поново направили. У последњим дешавањима шанац су уништили црногорски војници. (ДАЦГ, МИД, 1911, ф. 194, док. 1814/3, МИД (Повјерљива акта), ф. 207/а, 1912, док. 29/1, МИД, ф. 204/а, 1912, док. 1693/5; МИД (ПЦ), 1912, ф. 24, док. 152/1.)

⁴³ ДАЦГ, МИД, ф. 204/а, 1912, док. 1693/5; МИД (ПЦ), 1912, ф. 24, док. 152/1.

⁴⁴ ДАЦГ, МИД, ф. 204/а, 1912, док. 1693/5; МИД (ПЦ), 1912, ф. 24, док. 152/1.

жишту налази на турској територији. Одмах након тога се, без икакве ултимативне форме, говори о турском предлогу о формирању комисије која би имала задатак да утврди на чијој се територији шанчеви налазе, при чему се караула на Пржиштима уопште не помиње. Из овога би се дало закључити да су Турци изашли са поменутим предлогом у смислу компромисног рјешења, пошто су у преговорима увидјели да црногорски дио комисије не пристаје да се сагласи са тим да се кула на Пржиштима налази на османском земљишту, о чему у депеши ништа није записано.

Са Цетиња су црногорским представницима у комисији стигла упутства да нипошто не пристану ни нашта друго осим на то да се „шанац и крш“ налазе на црногорској територији. Ово због тога што би се дозвољењем те чињенице у сумњу, пред европским силама довела у питање оправданост црногорске интервенције, односно на тај начин би се Црногорци од браниоца своје територије претворили у изазиваче нереда.⁴⁵

У вези с караулама на Пржишту и Побрђу, каже им се да могу да пристану на текстуалну формулацију у којој би стајало да постоји могућност да се оне цијелим дијелом налазе на турском земљишту, али и да је могуће да куле једним дијелом захватају црногорску територију, што тек имада се утврди.⁴⁶

Како су турски представници у комисији „инсистирали на свој начин да уреде ово питање, то се наши са њима сагласити нијесу могли, - те се комисија разишла“, написао је Митар Мартиновић у писму од 2/15.августа 1912. године, у којем је детаљно обавијестио Петра Пламенца о пограничном инциденту код Мојковца. На крају писма се каже: „Даље не сматрамо потребити да се о овоме питању бавимо, а немамо ни рашта са Турском радити. Валесиле ће имати да и ово питање уреде између нас и Турске“.⁴⁷

Ипак, црногорско-османски преговори су и даље настављени, да би 9/22. августачланови комисије успјели да постигну споразум и потпишу одговарајући протокол. Договорено је да сеу ширини од 300 метара, с обје стране границе од Мојковца до изнадизгорјеле карауле на Побрђу, успостави неутрална зона. Колашинска бригада је демобилисана, „изузев пољског батаљона, једне чете из колашинског и једног вода топова, који су остали на стражи“.⁴⁸ Што се тиче одговорности за настали сукоб, комисија је утврдила да се кривица налази на турској страни.⁴⁹

⁴⁵ ДАЦГ,МИД, Ф. 204/а, 1912, док. 1693/5, 6; МИД (ПЦ), 1912, ф. 24, док. 152/1,2.

⁴⁶ ДАЦГ,МИД, Ф. 204/а, 1912, док. 1693/ 6; МИД (ПЦ), 1912, ф. 24, док. 152/2.

⁴⁷ ДАЦГ,МИД, Ф. 204/а, 1912, док. 1693/ 6; МИД (ПЦ), 1912, ф. 24, док. 152/2.

⁴⁸ Н. Ракочевић, *н.р.*, с. 510.

⁴⁹ Исто.

Неколико дана након црногорско-турског пограничног сукоба, османски посланик при црногорском двору Алфред Рустен захтијевао је од Митра Мартиновића да се у име црногорске владе, у року од 48 часова, извини за дешавања код Мојковца, истичући да ће у противном напустити Цетиње.⁵⁰ Мартиновић то никако није хтио да учини, иако га је краљ Никола убјеђивао да пристане на захтјев турског дипломате.⁵¹

Алфред Рустен је 26. јула/8. августа отишао из Црне Горе. Међутим, из Цариграда је убрзојављено да он такве инструкције није добио, односно да се самоиницијативно одлучио на овај корак.⁵² Турски посланик је, према писању Потапова, у поменутом извјештају од 28. јула/10. августа, пред сам одлазак добио наредбу од своје владе да остане у црногорској престоници. Но, Алфреду Рустену је, каже даље Потапов, послје ултимитума којег је упутио црногорској влади, практично било немогуће да настави са обављањем своје дужности, тако да је он више волио да поднесе оставку, него да и даље остане на Цетињу.⁵³

Црногорски напад на турске карауле био је разлог да њемачки и аустроугарски дипломатски представници у Црној Гори посјете Митра Мартиновића. Том приликом њемачки дипломата је, „као претећим тоном иако учтиво“, рекао Мартиновићу да Црна Гора добро пази на то „да не прими одговорност за повреду постојећег стања на Балканском полуострву“, јер би у том случају могла да изгуби симпатије великих сила.⁵⁴

Русија такође није била равнодушна према цијелој ствари, па је преко свога посланика у Цариграду дала до знања Порти да неће толерисати повреду црногорске границе од стране турске војске, те да ће штитити „праведну ствар Црне Горе“ не само дипломатским, већ и оружаном путем.⁵⁵

⁵⁰ Н. Ракочевић, *н.р.*, с. 511; Н.М. Потапов: руски војни агент у Црној Гори, Т. 1, Извјештаји, рапорти, телеграми, писма: 1912-1915.г., Подгорица-Москва, 2003, с. 581.

⁵¹ О томе у својој књизи Мартиновић пише: „Услед тога што сам ја код њега (Алфред Рустена-н.а) трипут интервенисао, да издејствујем у Цариграду, да се по изгледу свих прилика постојећи сукоб услед самовољности турске посаде у кули на Пржиштима спријечи сходним мјерама, сматрајући кривцима за сукобе и њихове последице истог посланика и турску власт, која сам толико пута молио да успоставе ред на граници и обуздају самовољу посада на пограничним кулама, и за то добио сва празна обећања, не хтједох дати сатисфакцију. Краљ Никола, помирљив и опрезан, посредова да ја изађем у сусрет захтјеву турског посланика, али ја радије ставих на расположење мој даљи опстанак у влади, него учинити један акт са којим бих признао за своју кривицу, која је највише турском посланику припадала. Краљ Никола не хтједе мене уклонити из владе, а ја не хтједох посланику дати сатисфакцију(...)“ (М. Мартиновић, *н.д.*, 1996, с. 18)

⁵² *Глас Црногорца*, бр. 32, 28. јул/10. август 1912, бр. 35, 18/31. август 1912.

⁵³ Н.М. Потапов, *н.д.*, с. 584.

⁵⁴ Слободна мисао, бр. 32, Никшић, 2. септембар 1934; Н. Ракочевић, *н.р.*, с. 510.

⁵⁵ Слободна мисао, бр. 32, Никшић, 2. септембар 1934; Н. Ракочевић, *н.р.*, с. 511.

Погранични сукоби у Зети и код Мојковца били су повод црногорској влади да се 28. јула/10. августа обрати великим силама тражећи од њих да предузму мјере како би се избјегле „жалосне посљедице између Црне Горе и Турске“.⁵⁶

Велике силе се нијесу одлучиле да на себе узму улогу посредника ради рјешавања црногорско-турских пограничних проблема, већ су у одговору на црногорски захтјев само изјавиле да је њихова жеља да Црна Гора са своје стране не да повода за нарушавање мира.⁵⁷

Међутим, у атмосфери ишчекивања одлучујућег ратног сукоба на Балканском полуострву, који је имао да ријеши судбину Османског царства у Европи, мир није могао бити опција на Балкану. Сукоби на граници уствари су били увод у Први балкански рат, у којем су балканске државе извојевале велику побједу и присиле Отоманску империју да се повуче из Европе.⁵⁸

Darko BAKIĆ

BORDER MONTENEGRIN – OSMAN CONFLICTS IN ZETA AND NEARBY MOJKOVAC IN 1912

Summary

Border incident in Zeta started in morning hours, on July 18, 1912, when Turks with no reason, wounded two Montenegrin inhabitants. This resulted in six hour arm clash, in the territory from Ničevica to watch tower in Ćurioč. There were nine dead and five wounded Montenegrin in this clash. Turkish loss, obviously, were in three dead and four wounded soldiers.

Soon after the conflict in Zeta, in the vicinity of Mojkovac, a much more severe Montenegrin – Turkish border incident took place. The Osman side was again to be blamed for those unrests. Turks were preventing the Montenegrin inhabitants to work on their estates by shooting on them. Therefore, Montenegrin Government

⁵⁶ *Глас Црногорца*, бр. 39, 15/28. септембар 1912; МИД (ПЦ), 1912, ф. 24, док. 180/3.

⁵⁷ *Глас Црногорца*, бр. 35, 18/31. август 1912.

⁵⁸ Од својих европских посједо Османско царство задржало је само Цариград и обалу мореуза са невеликим залеђем дуж линије Енос-Мидија. (В.М.Хвостов; И.И.Минц, *Историја дипломатије, св. 2, Дипломатија новог доба: 1872–1919*, Београд, 1949, с. 200; Ч. Попов, *Грађанска Европа: (1770–1914). Друштвена и политичка историја Европе: (1871–1914)*, с. 296; В. Поповић, *Источно питање*, Београд, 1928, с. 169)

intervened at Porta several times. Although Turkish side keep convincing that Montenegrins are free to use their fields in the vicinity of border, their lives were still endangered. After Osman soldiers had killed one, shooting from the watch tower in Pržište, and wounded several peasants, Montenegrin army made an intervention. In those clashes, which took place on 2nd and 3rd August, Montenegrins lit the tower in Pržište on fire, but also some other watch towers in its vicinity. Those fights resulted in 33 killed Turks, whereas on Montenegrin side the loss was in 15 dead and 16 wounded soldiers.

In regard to the conflicts in Zeta and Mojkovac, Montenegrin Government approached to Forces, asking from them to undertake appropriate actions in order not to allow any more incidents on the border. Big Forces have not decided to make any intervention of such kind, but only expressed their hope that Montenegro, from its side, will not give any cause for threatening the existing situation in the Balkans peninsula.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Државни архив Црне Горе (ДАЦГ), фондови: Министарство иностраних дјела (МИД);

Министарство иностраних дјела (МИД), Посланство Цариград (ПЦ); Министарство иностраних дјела (МИД), Повјерљива акта

Глас Црногорца

Слободна мисао

Бартл, П., *Албанци: од средњег века до данас*, Београд, 2001.

Борозан, Ђ., *Велика Албанија – поријекло, идеје, пракса*, Београд, 1995.

Вукић, Ј., *Плавско-гусињска афера и ослобођење Улциња 1880. год.*, Сарајево, 1929.

Губеринић, Р. П., *Буне у Васојевићима: (Васојевићи-живот, обичаји, буне и ратови, документа и коментари)*, Београд, 1996.

Драгићевић, Р., „Малисорске буне 1910 и 1911 године“, *Записи*, књ XXIV, св 1–6, Цетиње, 1940, 144–159, 202–222, 274–289.

Историја дипломатије, св. 2, Дипломатија новог доба: 1872–1919, написали Хвостов, В. М., Минц, И. И., Београд, 1949.

Кнежевић, В., *Племи Шеганци*, Подгорица, 2010.

Мартиновић, М., *Ратне године: 1912–1916*, Београд, 1996.

Н. М. Потапов: *Руски војни агент у Црној Гори, Т. 1, Извјештаји, рапорти, телеграми, писма: 1902–1915. г.*, редакцијски одбор; А. Н. Сахаров, Р. Распоповић, Подгорица-Москва, 2003.

Никпрељевић, Ђ., *Ustanak u Malesiji 1911. godine*, Podgorica, 2001.

Пејовић, Ђ., *Политика Црне Горе у Затарју и Горњем Полимљу 1878–1912*, Титоград, 1973.

Попов, Ч., *Грађанска Европа: (1770–1914). Друштвена и политичка историја Европе: (1871–1914)*

Поповић, В., *Источно питање*, Београд, 1928.

Ракочевић, Н., „Стање на црногорско-турској граници уочи балканског рата (1908–1912)“, *Историјски записи*, књ. XIX, св. 3–4, Титоград, 1962, 485–515.

Рашовић, М.Б., *Племи Кучи*, Београд, 1963.

Први балкански рат 1912–1913: Операције српске војске, књ. I, написали Перовић, М. Лах, А. Ђонлагић, Б. Гледовић, М. Ђуришић, Б. Ратковић, Б. Давидовић, С. Катић, Београд, 1959

Radosavović, I., *Međunarodni položaj Crne Gore u XIX vijeku*, Beograd, 1960.

Historia e popullit Shqiptar (II), napisali A. Buda, K. Frasheri, S. Pollo, J. Alibali, N. Plasari, Priština, 1969.

Храбак, Б., *Призренска арбанашка лига: 1878–1881*, Београд, 1998.

Шћекић, М., „Инциденти на црногорско-османској граници (1908–1912)“, *Војноисторијски гласник*, бр. 2, Београд, 2014, 137–165.